**S. LADSTÄTTER & F. DAIM (Ed.), *Bizans Döneminde Ephesos*
İstanbul, 2011, Ege Yayınları, VII + 241 sayfa (220 Resim, 12 Plan, 1 Tablo).
Çev.: Selma Gün, Filiz Öztürk & Banu Yener Marksteiner. ISBN: 978-605-5607-56-2**

Orçun ERDOĞAN*

Ephesos'ta yüz yılı aşkın bir süredir devam eden arkeolojik araştırmalar, kentin Klasik Dönem kültürel ve sanatsal dokusuna ilişkin ayrıntılı sonuçlara ulaşılmasına olanak sunmuşsa da, özellikle Doğu Roma Dönemi'ne dair bilgilerimiz halen son derece kısıtlıdır. Bununla birlikte, son yıllarda Doğu Roma Dönemi üzerine yapılan çalışmalar söz konusu yoksunluğun aşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim burada tanıtılacak olan çalışma, özelde Ephesos, genelde ise kentin Ortaçağ kalıntılarının mimari yapısını anlamak açısından uzmanlar ve öğrenciler için büyük bir önem taşımaktadır.

F. Daim ve S. Landstatter'in editörlüğünü üstlendiği *Bizans Dönemi'nde Ephesos* üst başlığını taşıyan eser, Ephesos kentinin Doğu Roma Dönemi'ne ilişkin araştırma sonuçlarının sunulduğu kolektif bir çalışmadır. Kitap, 2010 yılında *Byzanz- Das Römerreich im Mittelalter*, Teil 2, 2 Schauplätze (Verlag des Römisch- Germanischen Zentralmuseums, Mainz 2010) başlığıyla yayımlanan çalışmanın Ephesos kentiyle ilgili olan bölümünün Türkçe'ye çevrilmesiyle bilim dünyasına sunulmuştur.

Kitap, *İçindekiler* (V), *Önsöz* (VII) ve *Giriş* (1) kısımlarıyla başlamaktadır. Önsöz'de, 2010'da *Bonn Federal Devlet Sanat Galerisi*'nde düzenlenen "*Bizans-Görkem ve Günlük Yaşam*" adlı serginin önemine dikkat çekilmiştir. Giriş kısmında, Ephesos'un bulunduğu çevrenin Neolitik Çağ ile XIV. yüzyıl arasındaki tarihi gelişimi ve önemi kısaca özetlenmiş, Doğu Roma'nın son yüzyıllarında Türk ve Doğu Roma etkileşimlerinin maddi kültür varlıklarıyla belirginleştiği vurgulanarak, İslam Arkeolojisi'nin kazı programına dahil edilmesinin Ephesos açısından büyük bir kazanım olacağı belirtilmiştir (1-2).

Giriş kısmından sonra, ağırlıklı olarak Ephesos'da yapılan kazılardan elde edilen buluntular yardımıyla kentin Doğu Roma Dönemi'nin bir bütün olarak yorumlandığı on makale bulunmaktadır. Her bir makalenin sonunda yer alan Kaynakça'yı takiben Türkçe, İngilizce ve Fransızca özetlere yer verilmiştir.

Sabine Ladstätter'in *Bizans Döneminde Ephesos* başlıklı makalesinde (3-28) M.S. III. yüzyılın ortalarına doğru yaşanan depremlerin kentte yarattığı tahribat, mimari eser ve buluntular ışığında değerlendirilmiştir. Özellikle, Geç Antik Dönem'de gerçekleştirilen imar faaliyetleri üzerinde durulmuş, küçük eser buluntularına da değinilerek, kentin ticaret ve üretim hacmine ışık tutulmuştur. Netice itibarıyla, buluntuların eksikliğinden dolayı, Ephesos'un Geç Antik Dönem sonrası yerleşim tarihi hakkında kesin yargıda bulunmanın şimdilik zor olduğu; ancak genelde kabul görülen görüşün aksine kentin M.S. VII. yüzyılın sonunda terkedilmediği, XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar iskan gördüğüne dair ipuçlarının sayısının arttığı belirtilmiştir (24).

Bizans Dönemi Ephesos'u: Tarihine Genel bir Bakış adlı makalesinde (29-46) Andreas Külzer, yazılı kaynaklara dayanarak, Ephesos'un Ortaçağ ve Ortaçağ öncesi tarihini siyasi, sosyal ve

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antalya, orcunerdogan@akdeniz.edu.tr

iktisadi açıdan üç alt başlık altında (*Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi* (30-31), *Orta ve Geç Bizans Dönemi* (31-35), *Aydınoğulları Hakimiyeti* (35-38)) incelemiştir. Yazının son alt başlığını oluşturan *Kilise Tarihi*'nde (38-42), kentin Hristiyanlık tarihi açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Bizans Döneminde Ephesos'un Görünümü başlıklı makalede (47-75) Andreas Pülz, Roma İmparatorluğu'ndan Doğu Roma'ya geçiş sürecinde kentin genel görünümünde göze çarpan değişiklikleri, yazılı kaynaklarla desteklediği kalıntılar eşliğinde yorumlayarak, Doğu Roma Dönemi Ephesos'unun genel bir portresini sunmaktadır. Yazar, Ephesos'un Geç Antik Dönem sonrası terkedilmemiş olduğunu örneklerle ileri sürmüştür.

Erken Bizans Döneminde Ephesos'da Yıkanma ve Hamam Mimarisi adlı çalışmada (77-94) Martin Steskal, hamam kültürünün Roma günlük yaşamındaki önemi, hamam mimarisi ve işletme sistemi üzerine bilgi verdikten sonra İstanbul dışında yeni kamu hamamlarının inşaatının M.S. VI. yüzyıldan sonra durduğunu nedenleriyle birlikte özetlemiştir. Yazar, *Erken Bizans Döneminde Ephesos'da Hamam Yapıları* (80-90) alt başlığında kentin hamam yapılarını inceleyerek, bazı tarihlendirme önerilerinde bulunmuştur. Yazının sonunda, Ephesos hamamlarının kullanım sürelerine ilişkin bir tabloya da yer verilmiştir.

Gilbert Wiplinger, *Ephesos Bizans Dönemi Su Yolları* başlıklı makalesinde (95-114), özellikle Ephesos ve Ayasuluk Tepesi'nin su ihtiyacını karşılayan, çoğu Roma Dönemi'nde inşa edilen, ancak Doğu Roma'da kullanılan su yolları ve kemerlerini; *Lysimakhos Su Yolu* (96), *Aqua Throessitica* (97), *Ariston Su Yolu* (97-99), *Değirmendere Su Yolu* (99-101), *Şirince Su Yolu* (101-112) şeklinde sınıflandırdığı beş alt başlıkla incelemiştir.

İlk defa bir bütün olarak kentin Geç Antik ve Doğu Roma dönemleri resim sanatının konu edildiği *Ephesos Geç Antik ve Bizans Dönemleri Resim Sanatı* adlı makalede (115-161) Norbert Zimmermann, buluntuların yardımı, stilistik ve ikonografik özellikler bağlamında, Ephesos ve Ayasuluk'da günümüze kısmen ulaşabilmiş olan duvar resimlerini incelemiştir. Ephesos duvar resimleri, *Geç Antik Dönem Resim Sanatı* (115-128), *Hristiyanlık Dönemi Duvar Resimli Anıtlar: Erken Bizans Dönemi* (128-146), *Orta ve Geç Bizans Dönemi* (146-158) ana başlıkları altında yer alan yapılar ölçeğinde değerlendirilmiştir.

Johanna Auinger ve Maria Aurenhammer, *Antik Dönemin Sonunda Ephesos Heykeltraşçılığı* adlı makalesinde (163-195), Ephesos'ta portre heykelciliğinin Tetrarkhia ve Iustinianus dönemleri arasındaki gelişimini alt başlıklar halinde ele almıştır. (*III. ve IV. yüzyıl Ephesos Portreleri*, 164-170; *IV. yüzyılın Sonundan VI. yüzyıla Kadar Portre Heykelleri ve Portre Büstleri*, 170-176; *İthaller*, 176-179; *Mitolojik Konulu Heykeller*, 179-180; *Kentin Değişik Alanlarındaki Heykel Düzenlemeleri*, 180-190).

Andrea M. Pülz ve Feride Kat, *Ephesos Bizans Dönemi Küçük Buluntuları- Malzemeye Genel bakış* adlı çalışmada (197-211), Erken- Doğu Roma Dönemi giysi aksesuarları, takı objeleri, liturjik giysi unsurları ve aletler gibi farklı küçük buluntu örneklerine yer vermiştir. Tanıtılan eserler, Avusturya Kazıları dışındaki buluntuları da içermektedir.

Ephesos Bizans Dönemi Atölyeleri başlıklı makalede (213-228) Stefanie Wefers ve Fritz Mangartz Doğu Roma Dönemi farklı gereksinimlere yönelik üretimlerde bulunan atölyelerin kent içindeki konumlarına değinmişlerdir. Makalenin ilerleyen bölümünde ise özellikle su gücüyle çalıştırılan makineler üzerine durulmuştur.

Belki de görsel açıdan kitabın en dikkat çekici bölümü, Manfred Koob, Mieke Pfarr ve Marc Grellert'in, kentin ve kentteki bazı yapıların dijital rekonstrüksiyon ve simülasyonuna yer verdiği *Ephesos-Batının Devraldığı Bizans Mimarisi* başlıklı son bölümdür (229-241).